

УДК 351.9

Демченко Володимир Миколайович

доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету,
кандидат філологічних наук, доцент

Ковальська Наталя Михайлівна

доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету,
кандидат педагогічних наук, доцент

ВИБОРИ ТА НАРОД: КОРЕЛЯТИВНІ ПЛОЩИНИ

Анотація. У статті досліджено погляди античних і сучасних філософів і політологів на виборчий процес у демократичній державі, що передбачає свідомий вибір громадян і відповідну їх відповідальність. Виявлено історичні аналогії та відмінності між громадською активністю античного й українського електоратів, представлено авторський розподіл останнього на принципово відмінні групи з різним ставленням до державної влади та власного місця в державному устрої. Проаналізовано особливості багатопартійності в сучасному демократичному світі.

Ключові слова: виборчий процес, громадяни, державна влада, демократичний устрій, демос, охлос, аристократія, Аристотель, Платон, багатопартійність.

Demchenko Volodymyr, Kovalska Natalia. Elections and people: correlative areas

Annotation. The article examines the views of ancient and modern philosophers and political scientists on the electoral process in a democratic state, which involves the conscious choice of citizens and their corresponding responsibility. The historical analogies and differences between the social activity of the ancient and Ukrainian electorates are revealed, the author's division into fundamentally different groups with different attitude to the state power and own place in the state system is presented. The features of multiparty in the modern democratic world are analyzed.

Key words: electoral process, citizens, state power, democratic system, demos, ochloss, aristocracy, Aristotle, Plato, multiparty.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах сучасного політичного життя в Україні чи не найголовнішою проблемою постає громадянська активність народу, який, як відомо, в демократичному суспільстві є головним носієм влади, що практично виявляється в можливості вибору ним найкращих представників суспільства для впровадження найбільш ефективних заходів для розбудови справедливої та прийнятної для нього держави. У цьому процесі наявні певні ризики, що

виявляються, по-перше, в об'єктивній площині (постколоніальне суспільство завжди занадто довго виходить на рівень іншого демократичного світу, якщо розвивається еволюційно), по-друге – у суб'єктивній (значна частина електорату є носіями патерналістської орієнтації з бажанням отримати від держави певні пільги суто за «терпіння»).

У такому контексті виявляється й роль політичних партій (в умовах логічної багатопартійності) – теоретично проміжної ланки між суспільством і державою, а фактично – маніпуляторів народним волевиявленням. Деякі з них спрямовують свою діяльність не для розбудови демократичної та незалежної України, а навпаки – для нівелювання цих здобутих за три десятиліття ознак. Демократія надає право виборцям обирати певну партію для представлення своїх інтересів у державних і самоврядних органах, і тому потрібно враховувати як сутність таких партій, так і політичні орієнтації їх електорату, щоб запобігти небезпеці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням демократичного вибору народу та багатопартійності надавало уваги багато вчених – філософів, державників і психологів. Ще античні вчені (зокрема Аристотель, Геродот, Платон, Сократ, Цицерон) визначили розподіл суспільства на групи впливу – від територіальних, етнічних, майнових – до політичних та адміністративних. Середньовічні (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Н. Макіавеллі та ін.) визначали саме політичну роль партій у напрямку впливу на народ, що є актуальним для сьогодення. Сучасні українські вчені (В. Заблоцький, С. Кульчицький, К. Левківський, І. Лопушинський, Д. Лук'янов, В. Скрипнюк, К. Турчинов, В. Філіппова, М. Цвік та ін.) досліджують уже власне українське суспільство в його ставленні влади, а також закономірності його політичного волевиявлення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Серед різноманітних диференціацій сучасного електорату, зокрема українського, ми не знайшли комплексного – за ознаками як інтелектуального, так і майнового

статусу громадян, а тому визначимо саме цю характеристику, що безпосередньо впливає на вибір державної влади та на темпи розвитку країни загалом. До цього слід додати й аспекти державної безпеки, що сьогодні пов'язані з усіма сферами суспільного й державного життя – від питань внутрішнього побутового обслуговування до зовнішньої політики.

Формулювання цілей статті. Виходячи з вищенаведеного, мета нашої статті – проаналізувати об'єктивні та суб'єктивні чинники народного вибору законодавчої влади, визначивши відповідну диференціацію електорату України, а також питання впливу на цей процес політичних партій.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, у Давній Греції суспільство поділялося на три прошарки – демос, плебос й охлос. Перші – ад'єктонімна назва – жителі однойменного району, заможні люди, які мали власних рабів. Вони мали повне виборче право – могли вибирати та бути обраними. Плебос – то вільні люди, дрібні господарі, що мали неповне виборче право – могли вибирати, але не могли бути обраними. Охлос – раби, бідняки, що не мали взагалі виборчого права. Саме за правом виборчого голосу ад'єктонім «демос» пізніше став соціонімом «свідомий народ», плебос відомий сучасній людині через похідну форму «плебеї», а «охлос» залишився архаїзмом, що позначає несвідомий натовп. У контексті української внутрішньої політики з цієї тріади нас цікавить саме охлос, що разом з олігархією тиснуть на демос – свідомий народ (так званий «середній клас»), переважно українську демократичну інтелігенцію.

За Аристотелем, охлократія (гр. «влада натовпу») становить вироджену форму демократії, коли ця маса людей, формально громадян, постійно потрапляє під вплив популістів, а тому їх вибір аж ніяк не призведе до державної стабільності [1]. Тобто сучасний демос є насправді тим охлосом (або плебосом – відповідно до орієнтирів обраної ним влади). Через це й поняття «еліта» в постколоніальному суспільстві не відповідає значенню

кращих людей, а аристократія – за визначенням «кращі люди» – насправді є олігархією («найбагатші люди»).

Зрозуміло, що натовп не зможе керувати державою (навіть через своє право вибору), оскільки в умовах означеного вище впливу може лише підтримувати того лідера, який обіцяє мирне та безпроблемне життя. Навіть у межах територіального самоврядування ці люди будуть чекати на рішення керівника чи лідерів, а не вишукувати власні рішення. Іншими словами, реальний охлос не хоче бути відповідальним за свій вибір. У таких умовах термін «громадянин» утрачає первинне значення свідомої у своєму виборі людини (особи, що користується правами держави та виконує встановлені нею обов'язки), залишаючись фактично суто її жителем [2, с. 262]. Цей статус тоді розуміється не як обов'язок перед державою (громадою), а як засіб отримати від влади певні пільги (напр., безоплатний проїзд у тролейбусі) та ефемерну стабільність («мирне небо над головою»).

У своїй відомій праці «Політика» Аристотель ідею виборів називає приналежну аристократії та олігархії. На противагу цьому інституція представництва походить від монархії: увесь народ передає повноваження одній людині – пізніше «богообраній», «батькові всіх народів» тощо. Інші грецькі філософи додавали до позитивних рис демократії те, що кращі люди вносять більше доброго в суспільне життя, а до негативних – що гіршим людям легше «сховатися» в демократичному суспільстві.

Тому до демократичного устрою краще ставляться саме гірші люди – їм краще бути «рівними серед нерівних». Саме так сучасний економіст Е. Конард позначив головне соціальне гальмо, використавши Платонову характеристику демократії – панування більшості в суспільстві, де відмінності між багатими й бідними загострюється ще сильніше. Така рівність «зрівнює рівних і нерівних», що, за думкою вченого, є аргументом ганьблення й нівелювання сучасною постколоніальною владою «середнього

класу» [3]. Більше того – у такій площині Аристотель відзначає навіть аналогії з тиранією, яка зовні буває схожа на демократію.

Зрештою, за класичною класифікацією Аристотеля, існують шість форм державного устрою: правильні (монархія, аристократія, політія) та відхилення від них (тиранія – від монархії, олігархія – від аристократії та демократія – від політії, республіки) [1]. Ці відхилення – потенційно небезпечні виявлення апріорі правильного устрою. Так, монархія передбачає відповідальність правителя перед Богом за народ і державу, які він мусить зберігати та розвивати. Тиранія ж настає, коли через певні психічні (чи які інші) мотиви правитель робить лише те, що задовольняє його особисті бажання та ідеї. Аристократи – це «кращі» люди насамперед у моральному вимірі, а олігархи – у майновому (найбагатші), через що все одно будуть шукати власну вигоду в державних справах. Республіка – форма правління народу, за якої останній є свідомим громадянином, патріотом, що насамперед бажає процвітання держави, вибираючи аналогічних виборних своїх представників. Негатив же демократії, як ми вже зазначили вище, – зрівняння рівних і нерівних.

Цю тезу в сучасному вимірі можна пояснити наочно: за законом (Конституцією) всі громадяни рівні у своїх правах, насамперед виборчих. Однак цих громадян можна поділити на кілька категорій.

Громадяни-працівники. Складають кількісно найбільшу частку (сюди відносимо робітників і селян). Їхні життєві проблеми (зарплатня, нестача часу на побут, здоров'я тощо) транспонуються на ставлення до держави. Як погано їм – отже, погана держава. Їхні виробничі проблеми повною мірою залежать від безпосереднього керівника (традиційно для постколоніальної країни – менеджера авторитарного типу), а тому й побутові підсвідомо лягають «на плечі» державного управління (ЖЕКу, певних міністерств, освітніх установ). Тому цією категорією легко маніпулювати політикам-

популістам: будь-яка обіцянка, та ще й оброблена проти чинної на цей час влади, є найефективнішим аргументом під час голосування.

Громадяни-маргінали. Це ті люди (ними можуть бути як найбільш нужденні – злидарі, жебраки, безробітні, так і молодь студентського віку), яким байдуже до влади та країни – вони чекають на подання від конкретних сил, до чого вже звикли. Тому вони не зацікавлені в розвитку країни й готові віддати свій голос навіть не роздумуючи, а тим більше за обіцяну винагороду. Також ними легко маніпулювати політикам-популістам: будь-яка матеріальна обіцянка є найефективнішим аргументом.

Громадяни-пенсіонери. Їхні життєві проблеми (розмір пенсії, здоров'я, неувага дітей та онуків тощо) безпосередньо транспонуються на ставлення до держави, яка завжди гірша за ту, де вони були молоді. Тому вони ніколи не пам'ятають проблем тих часів (див. вище у громадян-працівників) і підсвідомо готові до будь-якого тиску з боку влади. Силовий правитель для них є найбільш авторитетним. Найлегше ними маніпулювати політикам-популістам, що маніфестують утопічні ідеї минулого.

Громадяни-бізнесмени (сюди відносимо середній і малий бізнес та фермерів). Не забуваймо, що це «діти» вищенаведеної категорії! Проте ці люди найбільш зацікавлені в розвитку і країни, і держави, оскільки від цього залежить політика інвестування й податків, залежить узагалі непорушність їхньої власності. Тому такі люди-господарі готові першими йти на захист країни як від зовнішніх агресорів, так і від внутрішніх – політиків, які маніфестують повернення назад. Саме цим людям державні органи мають не заважати, і податкова політика має бути щодо них лояльною, оскільки середній бізнес є підґрунтям економічної стабільності держави. Ними маніпулювати популісти вже не можуть, однак немає й політичної сили, що б конкретно й реально захищала середній бізнес.

Громадяни-службовці. Це представники так званого «середнього класу», інтелігенція, що завжди були провідниками передових думок серед

іншого люду. Проте в постколоніальних умовах, коли активним залишається прошарок «колоністів» – свого часу активних провідників «радянської» ідеології, говорити про однаковість службовців в орієнтації на реально незалежну Україну не доводиться. Негатив (навіть парадокс) виявляється в тому, що це основний масив тих же освітян, які виховують покоління, що вже народилося та виросло в Україні, а не в російській колонії. До них додаються правоохоронці, державні службовці – і зрештою маємо соціальний прошарок, що готовий до будь-якого розвитку подій – від втрати незалежності до її розквіту. Це нагадує часи Російської імперії, коли виключно всі люди перебували на службі у правителя – від дворянина до кріпака-селянина (фактично раба).

Ці орієнтовні категорії, наведені нами, можна диференціювати ще вертикально та горизонтально – за освітнім рівнем або підвладністю, за урбаністичною характеристикою або схильністю до маніпулювання. Проте головною рисою в цій площині є громадянська державницька орієнтованість, коли людина розуміє, для чого вона існує на цьому світі, хто її предки, до якого етносу вона належить, як формувалася держава, громадянином якої вона є, що для розвитку цієї держави вона здатна зробити і т. ін. З іншого боку, наявні особи (також громадяни за статусом), які до сьогодні вважають себе колоністами, представниками метрополії (Росії), або вважають, що стан незалежності в Україні буде недовго, і вони дочекаються повернення назад – до імперії.

Саме ці дві останні орієнтації й репрезентують наочно ту «рівність нерівних», коли навіть теоретик демократії, який написав чимало праць, проаналізувавши ще більше праць інших учених, який щоденно думає над тим, як розвивати державу, обороняти її незалежність, намагається виховати таким й своїх дітей та учнів, має той же один виборчий голос, що й маргінал, якому все байдуже, або й відкритий ворог незалежності, який мріє про те, щоб узагалі цієї держави не було.

Зрозуміло, що орієнтувати електорат на правильний вибір (чи неправильний – відповідно до сучасного стану країни) мають політичні партії, яких може бути багато саме в умовах демократії (це одна з формальних її ознак). Також ученими визначено форми демократії:

1) проголошення, здійснення й захист прав і свобод людини. У контексті цієї форми взаємозв'язок із багатопартійністю полягає в тому, що захист усього різноманіття прав людини – політичних, економічних, культурних та інших – є найважливішою метою політичних партій [8]. З іншого боку, сама можливість об'єднання в політичні партії є одним із фундаментальних прав людини, яке закріплене в багатьох міжнародних правових документах із прав людини. Про це говорить і стаття 36 Конституції України: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії <...> для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів» [4];

2) побудова й діяльність державного апарату на засадах демократії, коли він буде відносини з політичними партіями на підставі невтручання в їх діяльність і за рівного ставлення до всіх партій. Із цього випливає й обов'язковість існування в країні легальної політичної опозиції, що також має законодавчо визначені права й гарантії їх здійснення. Так, стаття 12 Закону «Про політичні партії в Україні» визначає, що партіям гарантується свобода опозиційної діяльності, зокрема можливість викладати публічно й обстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя; брати участь в обговоренні та оприлюднювати й обґрунтовувати критичну оцінку дій і рішень органів влади, використовуючи для цього державні й недержавні засоби масової інформації в порядку, установленому законом; вносити до органів державної влади України та органів місцевого самоврядування пропозиції, обов'язкові для розгляду відповідними органами в установленому порядку [6];

3) організація та здійснення народовладдя у двох формах – представницькій і безпосередній. Зокрема політичні партії функціонують у площині представницької демократії [4]. Зауважимо, що сучасна демократія загалом має представницький характер, оскільки безпосередні форми демократії функціонують обмежено – через певні причини (складність, дорожнечу тощо). Тому об'єктивно виникла потреба існування інституції представників народу, від імені якого здійснюється державна влада. Розвиток демократичних країн доводить, що найдосконалішою інституцією представництва є саме політичні партії, які дають можливість вибору не тільки управлінців, а й різних варіантів майбутнього розвитку держави. Д. Лук'янов зазначає, що в розвинутих демократичних країнах політичні партії акумулюють і виражають інтереси громадян у вищих представницьких органах, що є їх головною функцією [5].

К. Турчинов визначає й певні ризики щодо існування політичних партій різноманітного спрямування. Так, окремі з них використовують свої ресурси не для розбудови України як суверенної, демократичної, незалежної держави, а для нівелювання української державності взагалі. Тобто така діяльність партій відзначається безпосередньою небезпекою для незалежності України, а тому з боку відповідних органів держави має бути прискіплива увага до такої діяльності, що пов'язана з порушенням територіальній цілісності України [7].

Отже, демократична держава на конституційному рівні надає право електорату обирати певну партію для маніфестування своїх інтересів у державних самоврядних органах управління. Саме тому слід було б обмежити можливість партій з антиукраїнською орієнтацією бути суб'єктом виборчого процесу, хоча з іншого боку така заборона в умовах «молодої (недосконалої) демократії» може призвести до негативних тенденцій – зловживання з боку держави такою можливістю, і тоді навіть інші партії з певних причин можуть бути позбавленими права брати участь у виборах.

К. Турчинов зазначає, що для запобігання такого потрібно підняти рівень політичної культури громадян, деталізувати підстави для заборони політичних партій [7].

Висновки з даного дослідження. Зваживши на наведені вище думки давніх і сучасних учених, можна зробити кілька висновків з приводу ставлення народу України до виборів влади та діяльності політичних партій в умовах багатопартійності. Відповідно до третьої форми демократії – організації та здійснення народовладдя у представницькій і безпосередній формах – волевиявлення народу у формі виборів набуває вирішальної ролі в розвитку держави. Проте в цій сфері для держави існують певні ризики (виклики, загрози), пов'язані як із суб'єктивним виміром (поділ електорату на принципово різні частини у ставленні до держави та виборів із «рівністю нерівних»), так і з боку певних партій, що спрямовані на нівелювання незалежності України взагалі.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому плануємо проаналізувати сферу народного вибору влади із залученням категорій психології та етнології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аристотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка [Електронний ресурс]. – К.: Основи, 2000. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
3. Конрад Е. Рівні серед нерівних. Як добрі наміри знищують середній клас [Електронний ресурс] / Наш Формат. 2018 р. – Режим доступу : <https://lavkababuin.com/rivni-sered-nerivnih-yak-dobri-namiri-znischuyutb-seredniy-klas-753724/>
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
5. Лук'янов Д. Держава і політичні партії (проблеми співвідношення та взаємодії) : автореф. на здоб. канд. юр. наук. 12.00.01. – Харків, 2002. – 16 с.
6. Про політичні партії в Україні. Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III [Електронний ресурс] / Верховна рада України. 2001. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
7. Турчинов К. Проблеми законодавчого врегулювання діяльності політичних партій. 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com/search?q>

8. Цвік М. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / Цвік М., Петришин О., Авраменко Л. – Харків: Право. – 2009. – 584 с.

Statement of the problem. In today's political life of Ukraine, the main problem is the civic activism of the people, in particular in the selection of the best representatives of society for the implementation of the most effective measures for the building of a democratic state. In this process, there are certain risks that are identified in the objective and subjective planes.

Urgency. At the same time, political parties are an intermediate link between society and the state, but in fact they are a manipulator of popular will. Some of them are directing their activities not to build a democratic and independent Ukraine, but rather to offset these gains. Democracy empowers voters to elect a particular party to represent their interests in state and self-governing bodies, and the state must therefore control the political orientation of both parties and their electorate.

The purpose of the article is to analyze the objective and subjective factors of the people's choice of legislative power.

Our task was to study the appropriate differentiation of the Ukrainian electorate, as well as the question of the influence of political parties on this process.

Summary. According to the differentiation of the citizens of Ancient Greece, a layer of colds corresponds to the modern notion of an unconscious citizen who, together with an oligarch, presses on a demos – a conscious people. That is, ochocracy is a degenerate form of democracy. Such people cannot rule the state, because they can only support the leader who promises a peaceful and trouble-free life.

Citizens of Ukraine – voters – are divided into several groups. These are workers, the marginalized, retired, businessmen, employees. These categories can be differentiated both vertically and horizontally, but the main distinguishing

features are civic state orientation and covert anti-Ukrainian. These two orientations represent the unequal equality.

Conclusions and outcomes. In developed democratic countries, political parties accumulate and express the interests of citizens in the highest representative bodies, which is their main function. However, there are parties in Ukraine focused on the elimination of state independence. The will of the people in the form of elections is decisive in the development of the state. However, in this area, there are certain threats to the state, related to the division of the electorate into fundamentally different parts of the state and elections with the equality of unequal parties and the risk of certain parties.